

Palotai Mária

Orvosi szakkönyvtárak helyzete a mai Magyarországon – egy kérdőív tanulságai

Az előadás elkészítésében és a cikk megírásában segített az a tény, hogy belülről, kettős szerepben ismerem az ágazat helyzetét. Egyrészt a szakterület országos szakkönyvtárának, az Országos Egészségtudományi Szakkönyvtárnak vagyok a vezetője, másrészt a MOKSZ elnöki tisztségét töltöm be. Az orvosi és/vagy egészségügyi gyűjtőkörű könyvtárak egyenlőségen alapuló, 20 éve önkéntesen létrehozott egyesülete a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége (MOKSZ). Az elnökség kiemelt feladatának tartja az orvosi szakkönyvtárak problémáinak feltárását, a megoldásukhoz való segítségnyújtást. Aggodalommal töltönek el minket az utóbbi időben a szakterületi könyvtárak, könyvtárosok részéről egymás után érkező negatív jelzések. Tisztában vagyunk a magyar egészségügy gazdasági nehézségeivel, ismerjük az egészségügy működésének normalizálása érdekében tett kormányzati erőfeszítéseket, mégis úgy gondoljuk, hogy tagkönyvtáraink és a szakma érdekében minden fórumon meg kell szólalnunk.*

Tárgyszavak: szakkönyvtár; orvostudomány; Magyarország

Előadásomhoz a 2015-ben a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége (MOKSZ) által a tagkönyvtáraknak kiküldött kérdőívre adott válaszokat használtam fel. Így friss és valós adatok álltak rendelkezésemre. A kérdőívünk eredeti célja a szakmai érdekképviselet segítése.

A kérdések az alábbiakban kiemelt, fontosabb adatokra vonatkoztak: alapadatok (nyilvánosság kérdése, nyitva tartási idő, van-e olvasóterem), a könyvtári munkatársak (száma, munkaideje és végzettsége), az állomány (összetétele, nagysága, feldolgozottsága), a könyvtár informatikai felszereltsége, a felhasználók (köre, kérései) és a problémák.

Az 55 tagkönyvtárból 51 válasz érkezett. 32 kórházi, 14 országos intézeti (például: Országos Onkológiai Intézet) és öt egyetemi könyvtár töltötte ki a kérdőívet. A számok magyarázatra szorulnak. Azért szerepel öt egyetemi könyvtár, mert a tagjaink között tudhatjuk a négy orvostudományi könyvtár mellett a Szent István Egyetem Állatorvostudományi Kari Könyvtárát is. 1–1 tagkönyvtárnak több telephelye is van. Például a kórházi összevonások miatt, a Szent István-Szent László kórház bár egy intézménynek számít, de mind a két kórházban működik könyvtár. Vagy az egyetemi kari, klinikai könyvtárak az anyakönyvtárakkal tagjai a

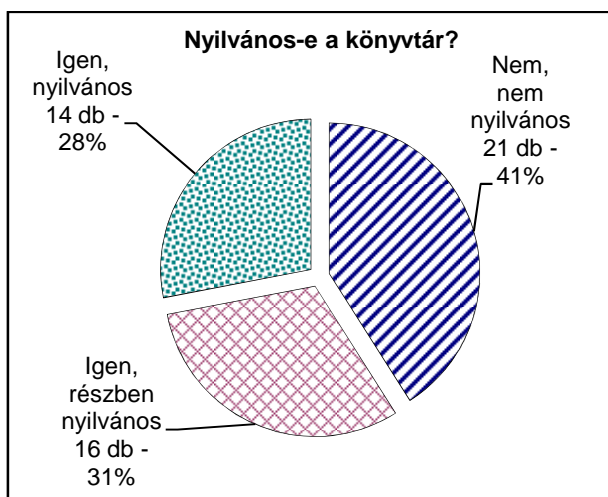
szervezetnek. Tehát az 51 válaszadó sokkal több könyvtárat képvisel.

Alapadatok

Az orvosi könyvtárak feladata a gyógyítást, kutatást és továbbképzést segíteni. A szakkönyvtárak között különleges helyet foglalnak el. Ez a különleges helyzet abban is megmutatkozik, hogy sok közöttük a nem nyilvános vagy csak részben nyilvános könyvtár (1. ábra).

A könyvtári költségvetéssel kapcsolatos kérdésre beérkező válaszok nem voltak meglepőek. A legtöbb könyvtár csökkenő vagy stagnáló költségvetéssel rendelkezik (2. ábra).

A heti nyitva tartási idők igen változatosok. Nagy az eltérés a heti egy órától a Semmelweis Egyetem Központi Könyvtárának nonstop nyitva tartásáig. Tehát a legkevesebb nyitva tartási idő az egy óra, a legtöbb a 168 óra. Az átlagos idő pedig 37,82 óra. Igény szerinti a nyitva tartás két könyvtárban, és jelenleg a működése szünetel egy könyvtárnak.

1. ábra A könyvtárak nyilvánossága

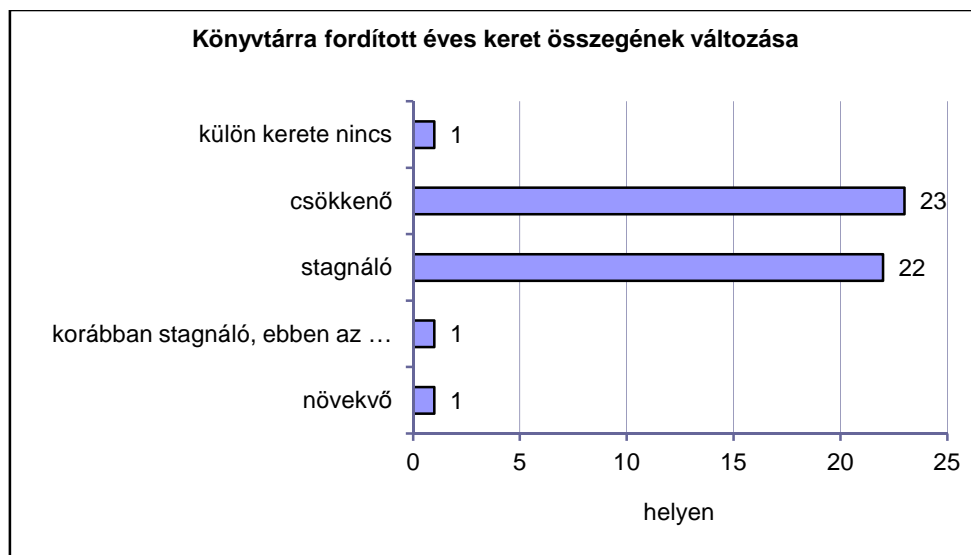
Az orvosi könyvtárak esetében tendenciává vált, hogy a könyvtáros nyugdíjba vonulásakor, kilépésekor, a könyvtár fenntartója az intézet egyik munkatársát bízta meg a könyvtár gondozásával. Ilyenkor általában csak akkor keresik fel a könyvtárat illetve az azt kezelő munkatársat, ha valamilyen konkrét könyvtári kérés van. Így nincs állandó nyitva tartási ideje a gyűjteménynek. Nem szakképzett munkatárs esetében sokszor a könyvtár elhalásához vezet ez a folyamat. Felvetődött már bennem az a gondolat, hogy a nyilvános könyvtáraknak sok kritériumnak kell megfelelniük, de mi az az alapkritérium, amikor még (vagy már) könyvtárról beszél-

hetünk? Természetesen nagyon sok jól működő, szakképzett könyvtárossal rendelkező orvosi könyvtár működik. De a fenti problémával foglalkozni kell, mert a szakmánk lebecsülését érzem ezekben az esetekben.

A könyvtárak 84%-a rendelkezik olvasóteremmel. Viszont a hasznosításuk nagyon érdekes képet mutat. Elsősorban a kórházi könyvtárak olvasótermét használják más célokra, például oktatásra: (előadások, képzések, konferenciák, rendezvények, tanfolyamok tartására), értekezletek helyszínéül, valamint még az alábbi célokra: gyógytorna, kórlapkódolás, szentmise, megemlékezések, terápiás célok.

A kórházi könyvtárak általában csak egy munkatársat alkalmaznak könyvtári munkára. Bár zömmel nyolcórás munkaidőben dolgoznak, de olyan kirívó esetek is vannak, hogy egy órában vagy igény szerint foglalkoznak a könyvtári feladatokkal (3. ábra).

Magas a felsőfokú végzettséggel rendelkező munkatársak száma. Az orvosegyetemi könyvtárosok javítják az átlagot. De érzékelhető, hogy képzettség nélkül, illetve más végzettséggel rendelkezők is szép számmal dolgoznak az orvosi szakkönyvtárakban (4. ábra).

2. ábra A könyvtári éves költségvetés

A könyvtárosok

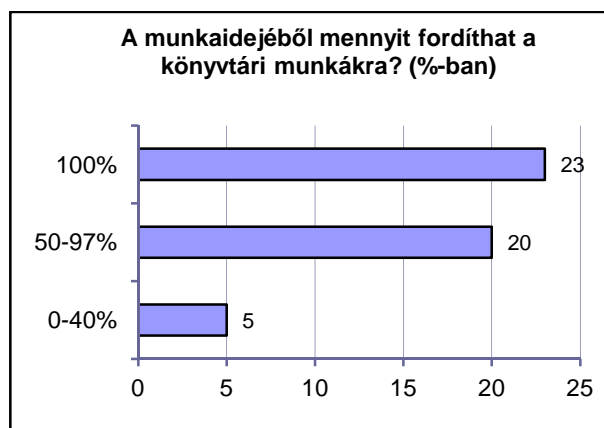
Munkatársak száma/fő:	
Összesen:	283,50 fő
Kórházakban (átlag):	1,31 fő
Egyetemeken:	42,70 fő
Intézményekben (átlag):	2,00 fő

Munkaidő/nap (órában)	
Napi 1 óra	1 fő
Napi 4 óra	6 fő
Napi 6 óra	6 fő
Napi 7,15 óra	1 fő
Napi 8 óra (TÖBBSÉG)	36 fő
Önkéntes	1 fő
Igény szerint	2 fő

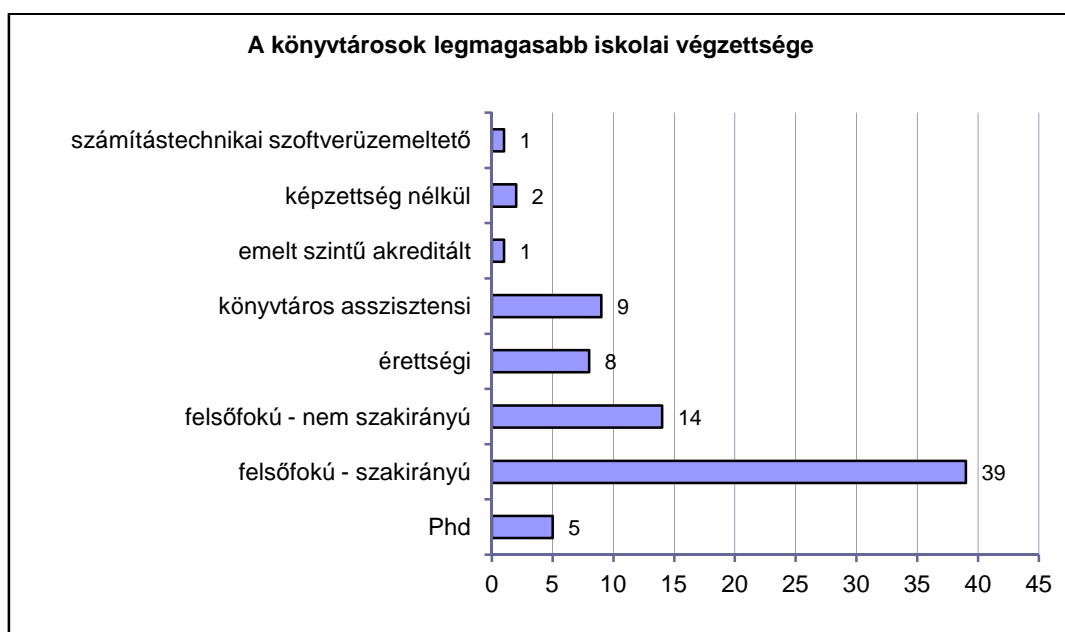
3. ábra A könyvtárosok száma és munkaideje

Nem véletlenül tettük fel azt a kérdést, hogy a könyvtáros a munkaidejéből mennyit fordíthat könyvtári feladatokra. Sejtettük, hogy sokan nem csak ilyen feladatokat látnak el. A választ adók kevesebb, mint a fele fordíthatja a teljes munkaidejét könyvtári feladatokra (5. ábra).

Egy kis ízelítő, hogy milyen más feladatokat kell ellátniuk a könyvtárosoknak: oktatás, prezentáció-készítés, másolás, kiállítás, múzeumi feladatok, rendezvényszervezés, pályázatfigyelés, beteglátogatás, betegek lelki gondozása, irattár, kórlaptár, levéltár, titkársági tevékenység, munkaügyi feladatok, számlázás, statisztika, minőségirányítási vezető stb.

5. ábra A könyvtári munkaidő hasznosítása

4. ábra A könyvtárosok végzettsége

Az állomány

Az orvosi könyvtárak jelentős könyvgűjteménnyel rendelkeznek. Az állományok összetétele vegyes, és tisztában vagyunk azzal is, hogy sok helyen évek óta nem tudnak gyarapítani (6. ábra).

Kurrens folyóiratokkal kapcsolatos kérdésünkre kapott válaszból kiderül, hogy a kórházi könyvtárak folyóirat-ellátása nagyon gyenge. Több könyvtárba egyáltalán nem jár folyóirat!

Adatbázisok

A saját építésű és a vásárolt adatbázisokra vonatkozóan is tettünk fel kérdéseket. A saját adatbázis-építés elsősorban az egyetemi könyvtárakra jellemző, de a kórházi könyvtárakban is van erre példa. Mindössze 9 helyen épülnek saját adatbázisok.

Néhány példa:

- Megye egészségügyére vonatkozó cikkek.
- Dolgozók tudományos munkái.
- Magyar Orvosi Bibliográfia (MOB).
- Magyar Állatorvosi Bibliográfia.
- SZTE Diplomamunka, Doktori repozitórium.
- TEKA (tudományos előadások és közlemények adattára).

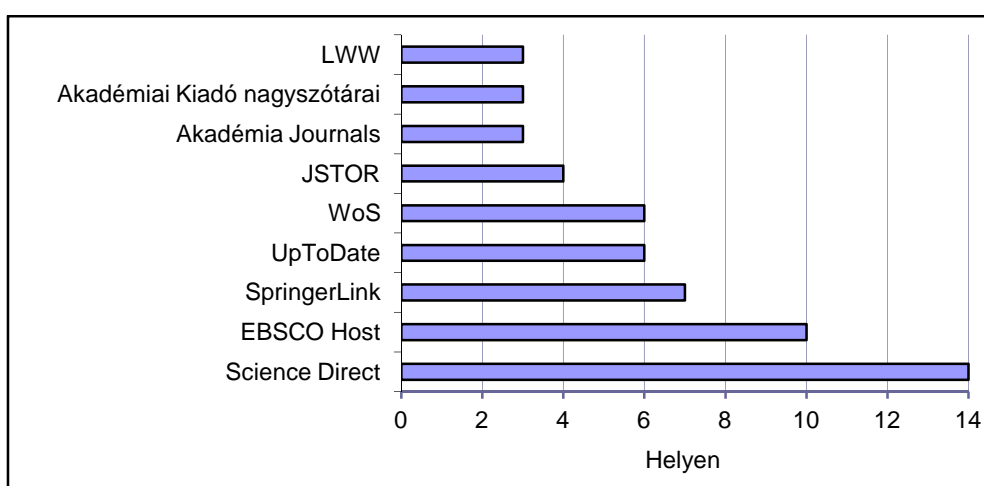
A vásárolt adatbázisokkal kapcsolatban 23 könyvtár válaszolt igennel, 18 helyről nem kaptunk választ, míg 11-en válaszolták azt, hogy nincs vásárolt adatbázisuk. Az *Elsevier Kiadó ScienceDirect* adatbázisa vezet az előfizetett adatbázisok között, és jól látszik, hogy a legtöbb megnevezett adatbázis az Elektronikus Információszolgáltatáson (EISZ) keresztül fizethető elő (8. ábra).

	Összesen	Egyetem	Intézet	Kórház
Könyv (kötet)	19 464 085	1 412 035	149 493	17 902 557
Folyóirat (kötet)	973 400	783 232	70 289	119 879
Digitális (db)	56 070	20 771	34 404	895
Leltározatlan (kötet)	61 362	30 000	13 200	18 162

6. ábra Állományadatok

Előfizetés	Átlag	Intézet	Átlag (cím)	Kórház	Átlag (cím)
Magyar	70,39	400	29	656	21
Külföldi	31,00	223	16	145	5
Csak online rendelt	57,98	93	7	24	1

7. ábra Kurrens folyóiratok

8. ábra Vásárolt adatbázisok

Az állomány feldolgozottsága

Szomorú képet mutat az állomány feldolgozottsága. 2013-ban országos együttműködés keretében 40 kórház könyvtárába került azonos integrált könyvtári rendszer. Létrehoztuk a kórházi könyvtárak közös katalógusát: <http://kozkat.gyemszi.hu/> Ennek ellenére több könyvtár még nem kezdte el a feldolgozást, részben a más irányú leterheltségük illetve személyi változások miatt (9. ábra).

- Nincs feldolgozva: 21 helyen
- 10-30%-os feldolgozottság: 7 helyen
- 80-100%-os feldolgozottság: 19 helyen

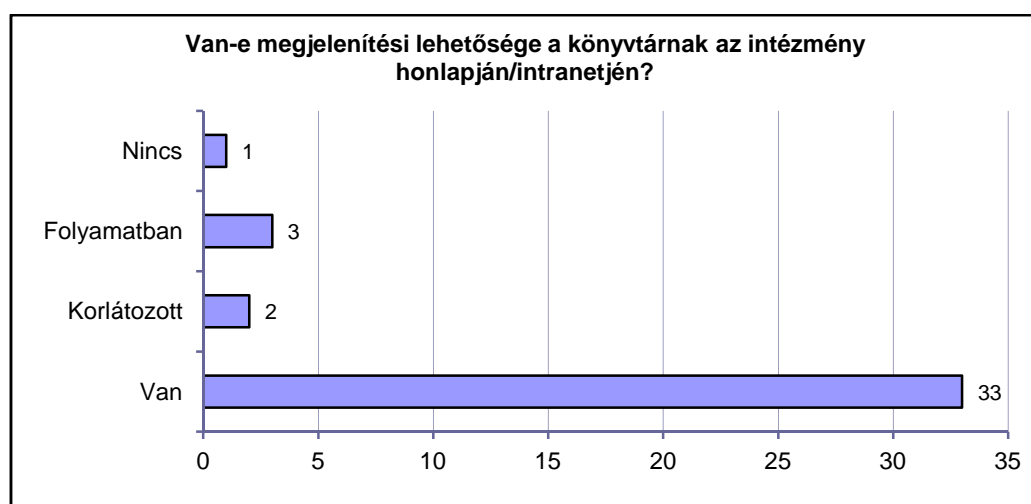
9. ábra Integrált könyvtári rendszerek

OPAC/Intézeti honlap

Sajnos sok könyvtárnak nincs OPAC-ja (mindössze 11 helyről kaptunk erre a kérdésre pozitív választ). Jelentős mértékben viszont megjelennek az intézményük honlapján vagy intranetjén, így a helyi tájékoztatás biztosítva van (10. ábra).

Problémák

Nagyon érdekesek a problémákkal kapcsolatban beérkező válaszok. A legjellemzőbb probléma a fenntartói érdektelenség. A válaszokat könyvtár típusokra elosztva is elkészítettük. Nem számítottunk arra, hogy az egyetemi és az intézeti könyvtárak a fenntartói érdektelenséget érzik a legnagyobb problémának. A kórházi könyvtárak viszont a raktározási gondot és a humán erőforráshiányt jelentősebb problémának tartják a fenntartói érdektelenségnél (11. ábra).

10. ábra Intézeti honlap/Intranet

52 válaszból	[Forráshiány]	[Humán erőforráshiány]	[Raktározási gondok]	[Fenntartói érdektelenség]	[Elavult géppark]
összpontszám	121	151	155	175	143
legnagyobb probléma (5)	8	13	12	16	8
nagy probléma (4)	4	8	8	13	9
közepes probléma (3)	8	10	11	9	13
kis probléma (2)	10	4	10	3	7
legkisebb probléma (1)	21	16	10	10	14

11. ábra A súlyozott problémák

A fent felsoroltakon túl kértük, hogy a további problémákat is írják meg. Ezek közül sorolok fel néhányat:

- Az osztályok a különböző gyógyszercégek segítségével vetetnek szakkönyvet, a könyvtár nem tud róla, kimarad, így még inkább feleslegesnek tűnik.
- Több kedvezményes továbbképzési lehetőségre lenne szükség.
- Olvasói érdektelenség.
- Elavult bútorzat, mely kényelmetlen hosszabb tartózkodásra.
- Légkondicionáló hiánya a nyári hőségben.

- Folyamatos költöztetés.
- A munkatársaknak leterheltsége, kevés energiájuk marad olvasni-kutatni.

Felhasználók

A kórházi könyvtárak használói elsősorban az intézmény munkatársai, jól mutatja ezt a 12., 13. ábra.

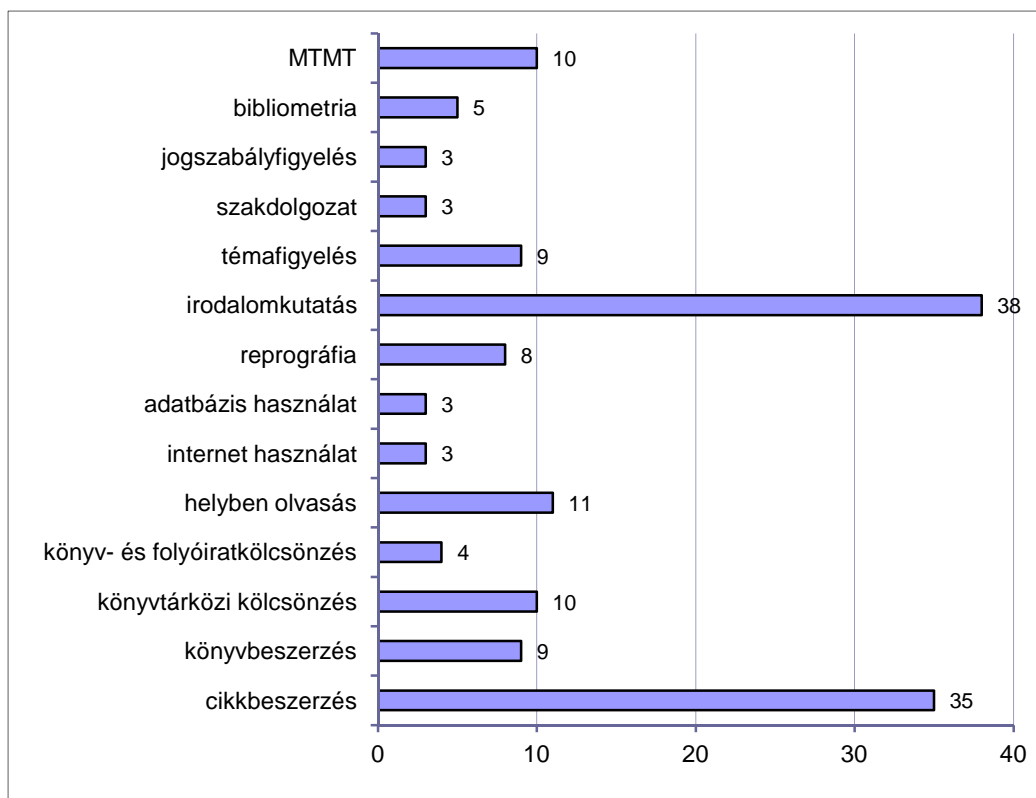
Kíváncsiak voltunk, hogy milyen kéressel keresik meg a könyvtárosokat. Az irodalomkutatás és a cikkbeszerzés vezet (14. ábra).

Kik használják elsősorban a könyvtárat?	
Jelenleg szünetel	1
Kutatók	2
Intézmény dolgozói	24
Intézmény nyugdíjasai	1
Megye szakdolgozói	3
Más intézet dolgozói	8
Elég kihasználatlan	1
Egyetemi polgárok	1
Település lakosai	1
Orvosok	25
Egészségügyi szakdolgozók	23
Hallgatók	20
Oktatók	1
Rezidensek	7
Betegek	2
Betegek hozzátartozói	1
Orvosi könyvtárak	1

12. ábra A könyvtár használói

Könyvtárhasználat módja	
A működés jelenleg szünetel	1
Elsősorban irodákból, osztályokról (házon belül)	18
Elsősorban személyesen	20
Hallgatók személyesen, oktatók irodából és otthonról	1
Személyes és távhasználat is (sokszor házon belül)	2
Mindhárom jelentős	1
Levelezésen keresztül	1
Főleg e-mailben kérnek	1
Elsősorban otthonról – távhasználat	1
Gyakori az e-mail vagy telefonon történő megkeresés	1
Elsősorban elektronikus e-mail, telefonon történő megkeresés	2
Személyesen, valamint osztályokról telefonon, illetve e-mailben	1
Email, telefon, de természetesen személyesen is; általában személyfüggő	1

13. ábra A könyvtárhasználat módja

14. ábra A használói kérések

Lehetőséget adtunk a kérdőívben, hogy a kitöltők a saját gondolataikat, megjegyzéseiket is leírassák. Néhány jellemző választ emeltem ki. A könyvtárosok összetartanak, segítik egymás munkáját. Ez fokozottan megjelenik az orvosi könyvtárosok kö-

zött, hiszen a MOKSZ is azért jött létre. A jól működő hálózati funkciók, a Medinfo módszertani csoportjának megszűnése, illetve a rendezvények, képzések, szakfolyóirat hiánya teremtette meg az igényét, hogy szükség van egy olyan fórumra,

amely segíti a munkánkat.[1] Szerencsére vannak még elhivatott munkatársak, mert nélkülük nem tudnának a könyvtáraink működni.

- „Az egészségügyi könyvtárosok együttműködése hosszú idő óta kiválónak mondható”.
- „Örömmel töltene el, ha a könyvtárlátogatóknak több idejük, és energiájuk lenne a szakmai továbbképzésre, és a folyamatos szakmai fejlődésre. Ehhez egy szebb, modernebb, jobban felszerelt szakkönyvtárral állhatnánk a rendelkezésükre, ahová jó betérni, mert sok új szakkönyv, és folyóirat áll a rendelkezésükre”.
- „Szeretem a szakmámat, így a nehézségek ellenére is szívesen csinálom!”

Az orvosi könyvtárak száma

Időről-időre készülnek számvetések az orvosi könyvtárakról. Legutóbb *Kührner Évának* 2010-ben a 3K-ban megjelent cikkére szeretnék hivatkozni [2], mely már akkor szomorú képet festett az orvosi könyvtárakról. Azóta a helyzet nem javult, hanem tovább romlott. A szerző 1990 és 2009 között a könyvtárak mintegy 40%-os csökkenését mutatta be, ma már 63%-nál tartunk. Legrosszabb helyzetben a kórházi könyvtárak vannak, pedig ők alkották eddig az orvosi könyvtárak törzsét. Saját könyvtáram, a terület országos szakkönyvtára (ÁEEK Országos Egészségtudományi Szakkönyvtár) decemberben kénytelen volt az állományát

bedobozolni és azóta is azt várjuk, hogy mikor költözhetünk végre új székhelyünkre.

Ezek után fel kell tennem a kérdést: van-e remény arra, hogy ez a folyamat megálljon, vagy legalábbis lelassuljon? 10 év múlva lesz-e még orvosi szakkönyvtár Magyarországon az orvosegyetemi könyvtárak mellett? Ki fogja az ágazatban dolgozók munkáját segíteni (15. ábra)?

Van-e kiút?

A 60/2003. ESZCSM, az egészségügyi szolgáltatások nyújtásához szükséges szakmai minimumfeltételekről szóló rendelet 2.1.i) pontjában az szerepel, hogy „szakkönyvtári szolgáltatást és/vagy internet-elérhetőséget” kell a kórháznak biztosítania. A MOKSZ vezetősége azért lobbizik, hogy a közeljövőben módosuló rendeletben ne és/vagyként szerepeljen ez a minimumfeltétel, hanem legalább a megyei és az oktató kórházakban működjön szakkönyvtár szakképzett munkatárssal.

A MOKSZ vezetősége összeállított egy listát, hogy miben tudnak a szakkönyvtárak segíteni egy-egy kórházban folyó gyakorlati és tudományos munkában. Ezzel alternatívát szeretnénk mutatni, hogy a könyvtárosokat ne kényszerítsék olyan jellegű munkák elvégzésére, amelyet más szakképzéssel rendelkezők is el tudnak végezni. Az itt felsorolt feladatok zömét a legtöbb könyvtárban már végzik, természetesen a könyvtári alapfeladatok (kölcsonzés, tájékoztatás stb.) ellátása mellett.

	1990	2000	2009		2016
Önkormányzati	107	80	61		-
Állami	7	7	2		-
Fővárosi fenntartású	31	16	15		-
Állami + ÁEEK + Önkormányzati + Fővárosi	145	103	78		37
MTA kutatói intézet	n.a.	n.a.	n.a.		4
Képzőhelyi	60	55	62	40%-al csökkent 1990-2009	42
Országos Intézet	20	20	15		14
KÖJÁL, ÁNTSZ	22	15	4		0
Gyógyszeripar, -ellátás	19	17	6		3
BM, HM, MÁV	5	5	4		1
Egyéb (egyházi, alapítványi)	8	18	9		2
Összesen	279	233	178		103
					63%-al csökkent 1990-2016

15. ábra Az orvosi könyvtárak száma

A kórházi szakkönyvtárak az alábbi feladatok ellátásában tudnak segítséget nyújtani:

- bizonyítékokon alapuló orvoslásra épülő napi betegellátás;
- oktatókórházak esetében a hallgatók fogadása, rezidensek képzésének segítése;
- orvosok szakvizsgára való felkészülése; tudományos fokozat (PhD) megszerzése; kötelező kreditpontoszerzés;
- előadások tartása (konferencián vagy hivatalos képzés keretében);
- közlemények, könyvek, könyvfejezetek írása;
- a *Magyar Tudományos Művek Tárába* (MTMT) adatfelvitel, a bevitt bibliográfiai adatok pontosítása, publikációkra való hivatkozások keresése, a szerzők publikációs listájának folyamatos gondozása;
- intézményi publikációs archívum gondozása;
- pályázati anyagok készítése;
- felhasználóképzés (online szakmai források, adatbázisok használatának ismertetése); akkreditált képzések szervezése; kórházi dolgozók szakirányú továbbtanulásának támogatása;
- trialek, online tréningek szervezése;
- ünnepek (pl. Semmelweis-nap), egészségnapok szervezése, lebonyolítása;
- kórházi évkönyvek, kiadványok stb. szerkesztése;
- egészségnevelés, betegtájékoztató, a laikusok részére egészségtudatos életmód terjesztése azokban az intézményekben, ahol nem csak a kórház munkatársai használhatják a kórházi könyvtárat.

Lehetőségeink

A MOKSZ rendszeresen figyelemfelkeltő előadásokkal, prezentációkkal képviselteti magát a *Magyar Kórházszövetség* rendezvényein. (Néhány példa: Magyar Kórházszövetség XXVII. Kongresszusa, Debrecen, 2015: „Kórházak az MTMT-ben”, Beke Gabriella, Vasas Livia és Palotai Mária közös előadása; XXIV. Kongresszusa Eger, 2012: „Tulajdonosváltás hatása a kórházi könyvtárak életére”, Kührner Éva előadása; XXIII. Kongresszusa Eger, 2011.: „Kórházak könyvtár nélkül”, Vasas Livia prezentációja).

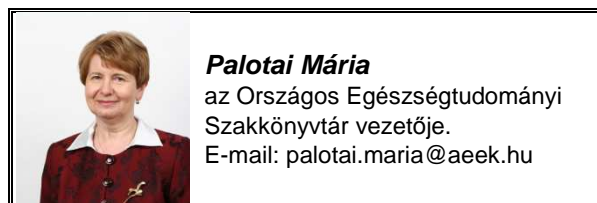
Az Orvosi Könyvtárakban [3], a MOKSZ folyóirata rendszeresen foglalkozik ezzel a problémával. Cikk formájában [4], valamint 2015-ben egy új rovatot indítottunk: Ötlebörze címen. Túlélési stratégiákat, új szolgáltatásokról szóló híreket, PR ötleteket osztunk meg egymással.

Ezen kívül rendszeresen tartunk képzéseket, illetve trialeket szervezünk. A visszajelzések ékesen bizonyítják, hogy van igény a szakirodalomra.

Irodalom

- [1] PALOTAI Mária: A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 24. évf. 2015. 10. sz. p. 40–43.
- [2] KÜHRNER Éva: Az orvosi könyvtárak helyzete napjainkban. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 19. évf. 2010. 2. sz. 15–20.
- [3] Orvosi Könyvtárak: a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének hivatalos lapja URL: <http://moksz.webnode.hu/kiadvanyok/orvosi-konyvtarak/> (2016. 06. 27.)
- [4] BEKE Gabriella: Gondolatok 2014-ben egy orvosi szakkönyvtárban – „Kitörési pontok” keresése. = Orvosi Könyvtárak, 2014. 1. sz. 5–12.

Beérkezett: 2016. VI. 28-án.

* A cikk a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Társadalomtudományi Szekciója „Szakkönyvtári seregszemle 2016” című március 29-ei konferenciáján elhangzott előadás alapján készült.